

ارزیابی آثار اعطای معافیت مالیاتی در مناطق آزاد تجاری ایران (مطالعه موردی منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار)

علی عسکری^۱
تینا جعفری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۷/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۹/۱۲

چکیده

در این مقاله عملکرد قانون اعطای معافیت مالیاتی به مناطق پردازش صادرات - به‌عنوان یکی از ابزارهای مشوق گسترش صادرات صنعتی و تسهیل دسترسی کشورها به بازارهای جهانی ارزیابی شده است. در کشورهای در حال توسعه، مناطق آزاد تجاری - صنعتی مناسب‌ترین روش برای فراهم ساختن شرایط تجارت آزاد در یک منطقه محدود از کشور است. در سال‌های اخیر، بسیاری از کشورهای در حال توسعه با هدف گسترش صادرات صنعتی، ایجاد اشتغال و انتقال تکنولوژی از طریق جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی و گسترش تعمیق ارتباطات مالی، اقدام به تأسیس مناطق آزاد نموده‌اند. هدف از این پژوهش بررسی عملکرد قانون اعطای معافیت‌های مالیاتی به عنوان مشوق فعالیت‌های اقتصادی در مناطق آزاد طی سالهای ۱۳۹۳-۱۳۷۴ به روش استنباطی و با استفاده از روش‌های آماری می باشد. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهند که نتایج آماری بدست آمده نشان می‌دهد که میزان صادرات کالا از مناطق آزاد تاثیر مثبت و معناداری بر میزان تولیدات این مناطق داشته و افزایش صادرات کالا، افزایش میزان تولید در مناطق آزاد را در پی داشته است. دیگر نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که واردات کالا به مناطق آزاد، کاهش تولید در این مناطق را به شکل معناداری در پی داشته است. این نتیجه نشان می‌دهد که افزایش واردات کالا به مناطق آزاد، کاهش تولیدات را در پی داشته است. دیگر نتایج بدست آمده بیانگر آن است که میزان سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی انجام شده در مناطق آزاد، تاثیری مثبت بر تولیدات این مناطق داشته اما این

۱- استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد و حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Ali.askari@iauctb.ir

۲- کارشناس ارشد علوم اقتصادی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. tinajafari24@gmail.com

تاثیرگذاری از لحاظ آماری معنادار نبوده است. لذا مناطق آزاد تجاری در ایران نتوانسته اند به اهداف تعیین شده و گسترش صادرات کمک قابل توجهی بنمایند و در همان مراحل اولیه اهداف خود سیر می کنند.

واژه‌های کلیدی: معافیت مالیاتی، مناطق آزاد تجاری، ایران، اقتصاد غیر نفتی.

طبقه بندی JEL: F13, K31, K32, K41

۱- مقدمه

امروزه ابزارها و الگوهای متعددی برای استفاده از ظرفیت های اقتصاد بین الملل و بهره برداری از آن به نفع اقتصاد داخلی وجود دارد. یکی از این الگوها تاسیس مناطق آزاد تجاری و جذب سرمایه های بین المللی از طریق این مناطق است. در حقیقت، این مناطق به عنوان یک "پنجره" یا "جزیره ای" متصل به سرزمین اصلی، وسیله ای برای انتقال تکنولوژی، سرمایه و تجارب مدیریتی به اقتصاد داخلی ارزیابی می شوند. ایجاد چنین مناطقی به عنوان بخشی از سیاست های درهای باز^۱ نیز محسوب می شوند. در ادبیات اقتصاد بین الملل، مناطق آزاد به عنوان ابزار پذیرفته شده ی جهانی، اغلب برای افزایش رشد اقتصادی و متوازن سازی توسعه ی محلی مورد استفاده قرار می گیرند. به لحاظ تعریف، در کنوانسیون کیوتو^۱ منطقه آزاد اقتصادی، "قسمتی از سرزمین اصلی است که مبادلات کالاها در آن فراتر از محدودیت های موجود در سرزمین اصلی در نظر گرفته شده و مقید به قوانین گمرکی و مالیاتی سرزمین اصلی نیستند. در "لغت نامه ی بزرگ اقتصادی"^۲، منطقه آزاد اقتصادی: "منطقه ی محدودی از سرزمین اصلی با شرایط خاص و ترجیحی اقتصادی در مواردی مانند قوانین گمرکات، مالیات ها، شروط اجاره، اجازه ی اقامت نیروی کار و موضوعاتی نظیر آن است که برای بنگاه ها در نظر گرفته می شود". مناطق آزاد ضمن نمایش عزم دولت ها برای ادغام در اقتصاد جهانی، وسیله ای برای کاهش دخالت های دولت در اقتصاد هستند. "مشوق مالیاتی" به انواع کمک ها یا امتیازات مالیاتی اطلاق می شود که دولت ها با هدف افزایش سرمایه گذاری و اشتغال و نیز توسعه صادرات جهت توسعه منطقه ای به گروههای خاصی از افراد، بنگاهها و فعالان اقتصادی (مشوق هدفمند) و یا به همه آنها (مشوق عام یا غیر هدفمند) در قالب تعطیلی، تخفیف، ترجیحات، ارفاق، اعتبار، بخشودگی و تعویقات مالیاتی اعطا می کنند. مشوق های مالیاتی کم و بیش در اغلب نظام های مالیاتی جهان وجود دارد اما گستره و شکل آن در کشورهای مختلف متفاوت است. در کشورهای توسعه یافته، مشوق ها عمدتاً^۳ به صورت ارفاق، اعتبارات، سرمایه گذاری به شکل اجاره و استهلاک سریع به سرمایه گذاران اعطا می شود؛ در حالی که تعطیلی مالیاتی، نرخ های ترجیحی، ایجاد مناطق ویژه و معافیت از حقوق گمرکی ابزار غالب کشورهای در حال توسعه می باشد.

از آنجا که هدف اصلی در این مطالعه، ارزیابی اقتصادی یکی از ویژگی های مشترک مناطق آزاد، یعنی اعطای انواع مشوق های مالیاتی برای بنگاهها در این مناطق است، لذا سعی خواهیم کرد تا جایگاهی که مشوق های مالیاتی در مناطق آزاد داشته اند را تحلیل کنیم. به همین منظور، ابتدا مفاهیم و اهمیت موضوع را مورد بررسی قرار داده، سپس به بررسی خصوصیات و عملکرد این مناطق خواهیم پرداخت.

ویژگی، اهداف و تاریخچه مناطق آزاد تجاری

ویژگی مناطق آزاد متنوع اند. برخی ویژگی های مشترک در تمامی این مناطق عبارتند از: معافیت مواد اولیه، کالاهای واسطه ای وارداتی و کالاهای صادراتی از تعرفه های گمرکی. در مناطق آزاد واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه ای قاعدتاً باید با حداقل و یا بدون هزینه های مالیاتی و گمرکی کشور میزبان صورت

پذیرد. چنین شرایطی معمولاً در مورد صدور کالاهای تولیدی به بیرون از کشور میزبان نیز برقرار است. اما در صورتی که تولیدات در کشور میزبان فروخته شوند از این مزایا مستثنی می‌شوند. ویژگی دوم مناطق آزاد تجاری معافیت‌های مالیاتی است. بخشودگی مالیات بر درآمد شرکت‌های سرمایه‌گذار در مناطق آزاد معمولاً دارای محدودیت زمانی ۳ تا ۵ سال است. پس از فرا رسیدن مدت بخشودگی مالیات، سرمایه‌گذاران با مسئولان مالیاتی کشور میزبان به مذاکره می‌پردازند تا در این زمینه به توافق برسند. مدت زمان و گاهی میزان بخشودگی مالیاتی در صنایع مختلف بسته به نظر سیاست‌گذاران کشور میزبان متفاوت است. سوم زیربناها و ساختارهای بازرگانی کارا و وجود پاره‌ای یارانه‌های دولتی به مناطق آزاد تجاری است. سرمایه‌گذاران انتظار ندارند که با مقررات دست و پاگیر که احتمالاً در اکثر کشورهای میزبان در امور بازرگانی حاکم است روبرو شوند. در اکثر کشورهای میزبان، مقررات ویژه‌ای برای اداره مناطق آزاد وضع می‌شود و تشکیلات اداری جداگانه‌ای به عنوان رابطه بین دولت میزبان و سرمایه‌گذاران وجود دارد. هدف از این تشکیلات علاوه بر نظارت‌های ضروری برای حفظ استراتژی و سیاست‌های دولت، کاهش هزینه‌های اداری، تسریع در امور و افزایش اثر بخشی و کارایی در منطقه است. اما حدود اختیارات چنین تشکیلاتی در کشورهای مختلف، متفاوت است.

اهداف مناطق آزاد تجاری طیف‌های متفاوتی را در بر می‌گیرد. بر اساس تحقیقات مزبور، زمانی که از یک منظر کلی به اهداف مناطق آزاد پرداخته می‌شود، می‌توان اهداف اقتصادی از اهداف اجتماعی، اجتماعی و تکنولوژیک نام برد: اهداف اقتصادی شامل تعیین ورود اقتصاد ملی در اقتصاد جهانی؛ متنوع ساختن محصولات صادراتی از طریق رشد صادرات صنعتی؛ افزایش خالص درآمدهای ارزی؛ جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی جهت گسترش تولید رقابتی؛ ایجاد اشتغال و استفاده از ظرفیت نیروی کار بین‌الملل جهت رشد تولیدات ناهمگن و افزایش درآمدهای دولت از کانال مالیات‌ها بر اساس نرخ‌های متفاوت از سرزمین اصلی می‌باشد. در اهداف اجتماعی توسعه همه جانبه مناطق کمتر توسعه یافته؛ کاهش پیامدهای اجتماعی ناشی از بیکاری و افزایش رضایت مصرف‌کننده از طریق اشباع بازار داخلی از کالای باکیفیت مورد نظر است. اهداف علمی و تکنیکی شامل استفاده از تکنولوژی‌های نوین خارجی و داخلی؛ آموزش و یادگیری نیروی کار، مهندسی و مدیران داخلی از طریق جلب خدمات مهندسی بین‌المللی؛ پیاده‌سازی مدل‌های جدید مدیریتی و افزایش کارایی زیرساخت‌های موجود و بهبود ظرفیت تولید است.

تاریخچه مراحل شکل‌گیری مناطق آزاد را می‌توان در شش مرحله خلاصه کرد. مرحله اول: مناطق آزاد اقتصادی - تجاری، قدیمی‌ترین و مشهورترین نوع مناطق آزاد می‌باشند. از اواخر قرن ۱۶ میلادی تا اواسط قرن ۱۸ میلادی (سال ۱۹۴۰) به صورت بندر آزاد، شهر آزاد، منطقه انبار کالا، مناطق آزاد گمرکی، مناطق ترانزیتی شروع به ایجاد و در نهایت به تکامل (اقتصادی - تجاری) رسیده است. مرحله دوم: مناطق آزاد اقتصادی - صنعتی (۱۹۷۰-۱۹۴۰)، تغییرات بزرگ در اقتصاد و سیاست جهان و گسترش علوم و تکنولوژی در جهان بعد از جنگ جهانی دوم را شامل می‌شود که اثر مهمی در اقتصاد و سیاست جهان داشته است. در این مرحله مناطق آزاد تجاری به "دوره طلایی" از بلوغ خودشان رسیدند. نوع جدیدی از

مناطق آزاد تجاری، به نام مناطق آزاد اقتصادی - صنعتی شکل گرفت. این مناطق در فاصله زمانی فوق به صورت مناطق آزاد صادراتی، مناطق پردازش صادرات، مناطق آزاد تولید، مناطق آزاد صنعتی، منطقه توسعه اقتصادی و تکنولوژی فعالیت داشته اند. در مرحله سوم: مناطق آزاد اقتصادی - خدماتی (۱۹۷۰-۱۹۴۰) ایجاد شدند در این مرحله. مناطق آزاد اقتصادی - خدماتی بیشتر تحت عنوان منطقه آزاد حرفه ای، منطقه آزاد بانکداری، منطقه آزاد بیمه، منطقه آزاد توریستی، و منطقه آزاد پزشکی فعالیت داشته اند. در مرحله چهارم: مناطق آزاد اقتصادی - علمی (۱۹۸۰-۱۹۷۰) که از اواخر دهه ۱۹۷۰ تا اواخر دهه ۱۹۸۰ در نتیجه توسعه اقتصادی - سیاسی به همراه تحولات تکنولوژی بوجود آمدند. پارک تحقیقات، پارک تکنولوژی، پارک علوم، پارک تکنولوژی بالا، پارک علوم و تکنولوژی، شهر علم، شهر آکادمیک، ناحیه صنعتی تکنولوژی بالا و ... عناوینی هستند که در واقع مناطق آزاد اقتصادی - علمی را تشکیل می دهند. مرحله پنجم: مناطق آزاد اقتصادی جامع (۱۹۸۰-۱۹۷۰) که در برگیرنده جنبه های تجاری، صنعتی، خدماتی و علمی می باشد. تعداد کمی از این مناطق در جهان وجود دارد که دارای تمام ویژگی های فوق الذکر و تحولات تکنولوژی بالا باشد. این نوع مناطق تحت عناوینی چون منطقه آزاد اقتصادی، منطقه ویژه اقتصادی، منطقه آزاد و منطقه تجاری آزاد جامع در اکثر فعالیت هایی که در مراحل فوق به آنها اشاره شد، مبادرت می ورزیدند. در مرحله ششم: مناطق آزاد اقتصادی فرا مرزی (Cross-Border) (۲۰۱۰-۲۰۰۰-۱۹۹۰) این مناطق تحت عناوین مثلث رشد و منطقه اقتصادی فرا مرزی، زمینه ادغام اقتصادهای چند ملیتی و ادغام در اقتصاد جهانی را به خوبی فراهم می آورند. در واقع مرحله آخر مناطق آزاد به صورت هایی چون "اتحادیه گمرکی"، "بازار مشترک"، "اتحادیه های اقتصادی و پولی" و "اتحادیه اقتصادی سیاسی" در سراسر جهان دیده می شود.

۲- چارچوب نظری پژوهش

مناطق آزاد در جهان امروز اساساً در چهار گروه اصلی شامل "بازرگانی"، "پردازش صادرات"، "مناطق آزاد شرکتها یا کار و پیشه"، و در نهایت "پردیس های مالی - مالیاتی" که نوعی از سرزمین های آزاد می باشند تقسیم و گروه بندی می شوند. مناطق آزاد بازرگانی به عنوان قدیمی ترین مناطق آزاد تجاری با هدف توسعه بازرگانی و پذیرش کالاهای بین المللی و جهت دادن به جریان این کالاها ایجاد می شوند. در این دسته از مناطق آزاد، تاسیسات و تجهیزات زیربنایی توسط کشور میزبان ایجاد و تنها به صورت اجاره در اختیار شرکت های بازرگانی داخلی و خارجی گذارده می شود. مناطق پردازش صادرات که با الهام از منطقه آزاد "شانون" در ایرلند شمالی پا به عرصه وجود نهاده اند، با هدف جذب سرمایه های خارجی و داخلی و پذیرش شرکت ها برای افزایش تولید به منظور توسعه صادرات و با توجه به شرایط محلی در محدوده ای محصور و حراست شده ایجاد می شوند. در این مناطق نیز تاسیسات زیربنایی و اولیه را کشور میزبان ایجاد می کند و تنها و تنها به صورت اجاره در اختیار متقاضیان قرار می دهد. بدیهی است متقاضیان برای ایجاد انبارهای بازرگانی یا صنعتی نیز مجاز به اجاره زمین هستند. این گونه مناطق در بیشتر کشورها تحت اداره اتاق بازرگانی و صنایع و معادن قرار دارند و غالباً به صورت شرکتهای سهامی عام اداره می شوند که

بهترین نوع ایجاد و اداره این نوع مناطق است. بدیهی است همواره نماینده حکومت مرکزی نیز در اداره این مناطق نقش موثری دارد. مناطق آزاد شرکتها جدیدترین نسل مناطق آزاد هستند و در مقایسه با دو گروه مناطق آزاد بازرگانی و مناطق پردازش صادرات این تفاوت را دارند که به منظور ایجاد اشتغال و جابجایی مشاغل از نقاط پیشرفته به مناطق عقب مانده طراحی می شوند. نکته حائز اهمیت در ایجاد مناطق آزاد آن است که این مناطق در برابر مزایای فراوان و نقش موثر در توسعه بازرگانی خارجی، علاوه بر این که هزینه هایی را در بردارند، گه گاه مسائل و مشکلاتی هم ایجاد می کنند. به همین دلیل است که کشورهای پیشرفته صنعتی برای ایجاد مناطق آزاد قوانین فوق العاده دقیق و سنجیده ای دارند. پردیسهای مالی و مالیاتی نوع دیگری از سرزمینهای آزادند که به پردیسهای مالی و مالیاتی معروفند. این پردیس ها شامل مناطق و مراکز جهانگردی یا تمامی سرزمین کوچکی از یک کشور است که در آن قوانین و مقررات مالیاتی ثبت شرکتها، شنورها و یا به کلی از میان برداشته شده و یا تا حدود زیادی تعدیل شده است و آزادی های ویژه ای در آنها وجود دارد؛ از جمله آزادی های مربوط به مالیات بر درآمدهای خاص، بویژه برای اشخاص غیر مقیم. مرکز جهانگردی کیش نیز از جمله مناطق مناسب برای این پردیس هاست که می تواند در توسعه اقتصادی منطقه و کشور نقش اساسی داشته باشد.

هریک از گروه های بالا دارای انواع متفاوتی از مناطق و سرزمینهای آزاد هستند که افزون بر تعریف کلی مناطق آزاد، تعاریف، ویژگی ها و کاربردهای متفاوت خود را دارند. مناطقی که هدف از ایجاد آنها در هر کشور متفاوت از کشور دیگر است. تعاریفی که تاکنون از مناطق پردازش صادرات ارائه شده و نکته ای که توجه به آن برای ما حائز اهمیت است، آن است که "مناطق پردازش صادرات" که در ایران به صورت ابتدایی آن مناطق آزاد تجاری - صنعتی نامیده شده است، بخشی محدود، محصور، حراست شده و غیر قابل نفوذ از یک کشور است که در آن از قوانین و مقررات گمرکی، مالی و مالیاتی و ... یا خبری نیست یا این که این قوانین و مقررات تا حدود زیادی تعدیل شده اند. در این مناطق، واردات کالا مشمول هیچ نوع حقوق گمرکی یا کنترل بر واردات نمی باشد و بعضا معافیت از پرداخت مالیات بر درآمد شرکتها را برای بهره گیران خود تضمین می کند. روشن است که سایر قوانین و مقررات ویژه در هر کشور با کشور دیگر متفاوت است.

بر این اساس بر آن شدیم تا تاثیر اعطای معافیت مالیاتی در مناطق آزاد را بر متغیرهای اقتصادی که هدف اصلی ایجاد مناطق آزاد بوده اند را ارزیابی کنیم. بدین منظور ابتدا به بررسی و ارزیابی تاثیر متغیرهایی از جمله؛ صادرات، واردات، نرخ ارز، سرمایه گذاری داخلی و سرمایه گذاری خارجی بر میزان تولید صورت گرفته در این مناطق که از معافیت مالیاتی برخوردار بوده را بررسی کنیم که داده ها و اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش از آمار و اطلاعات موجود در سالنامه آماری کشور، بانک مرکزی، دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، بانک جهانی، صندوق بین المللی پول و سایر منابع آماری معتبر استخراج خواهد شد و جامعه آماری این تحقیق مناطق آزاد کشور ایران و نمونه آماری شامل سه منطقه آزاد کشور "قشم، کیش و چابهار" می باشند.

۳- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اول: صادرات کالا تاثیر مثبت و معناداری بر میزان تولید در مناطق آزاد دارد.
فرضیه دوم: واردات کالا به مناطق آزاد، کاهش میزان تولید این مناطق را در پی دارد.
فرضیه سوم: میزان اشتغال در مناطق آزاد، به شکل معناداری تولید در این مناطق را تحت تاثیر قرار می‌دهد.
فرضیه چهارم: افزایش سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد، افزایش تولید این مناطق را در پی داشته است.
فرضیه پنجم: افزایش سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد، افزایش تولید این مناطق را در پی داشته است.

۴- الگوی پژوهش

در این تحقیق در پی بررسی تاثیر میزان صادرات از مناطق آزاد و میزان واردات کالا به این مناطق و نیز مجموعه دیگری از متغیرهای اقتصادی بر میزان تولید در مناطق آزاد خواهیم بود. بدین منظور ابتدا با استفاده از آمار توصیفی همچون میانگین، میانه، انحراف معیار و ... به بررسی وضعیت کلی متغیرهای تحقیق پرداخته می‌شود. در ادامه با استفاده از مدل رگرسیونی زیر به بررسی تاثیر میزان صادرات از مناطق آزاد و واردات به این مناطق بر میزان تولیدات در این مناطق پرداخته خواهد شد:

$$\text{Product}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{Export}_{it} + \beta_2 \text{Import}_{it} + \beta_3 \text{Employ}_{it} + \beta_4 \text{Int\_Invest}_{it} + \beta_5 \text{Ext\_Invest}_{it} + \beta_6 \text{Currency}_{it} + \varepsilon_{it}$$

که در مدل فوق:

Product_{it} : میزان تولیدات انجام شده در مناطق آزاد بر اساس میلیارد ریال

Export_{it} : میزان صادرات انجام شده در مناطق آزاد

Import_{it} : میزان واردات کالا به مناطق آزاد

Employ_{it} : میزان اشتغال در مناطق آزاد

Int_Invest_{it} : سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در مناطق آزاد

Ext_Invest_{it} : سرمایه‌گذاری خارجی انجام شده در مناطق آزاد

Currency_{it} : میانگین نرخ ارز (دلار) در بازار آزاد

لازم به ذکر است که در مدل رگرسیونی فوق، از لگاریتم متغیرهای فوق‌الذکر استفاده می‌گردد.

۵- نتایج

۱-۵- آمار توصیفی

جدول زیر بیانگر آمار توصیفی متغیرهای تحقیق در شرکت‌های نمونه، پس از حذف داده‌های پرت می‌باشد.

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای تحقیق

بیشینه	کمینه	ضرب کشیدگی	ضرب چولگی	انحراف معیار	میانه	میانگین	متغیرهای تحقیق	
							نماد	عنوان
۶۷,۵۰۹	۱۶	۱,۵۸۰	۱,۴۶۵	۱۸,۸۸۳	۹,۹۱۳	۱۸,۰۰۲	Product	میزان تولید - میلیارد ریال
۱,۰۵۱	۰	۲,۶۸۲	۱,۵۷۶	۲۷۳	۱۵۸	۲۲۷	Export	صادرات کالا - میلیون دلار
۱,۹۶۴	۱۶	۰,۵۵۲	۱,۱۰۱	۵۰۹	۵۷۷	۷۳۴	Import	واردات کالا - میلیون دلار
۵۶	۲	۰,۶۸۰	-۰,۶۵۸	۱۳	۳۴	۳۳	Employ	میزان اشتغال - هزار نفر
۱۰۵,۴۴۰	۴	۱۸,۶۲۲	۴,۲۲۰	۲۱,۹۲۱	۱,۴۶۵	۸,۵۳۵	Int_Invest	سرمایه گذاری داخلی - میلیارد ریال
۵۲۰	۰	-۰,۵۷۲	۰,۷۸۰	۱۶۱	۱۱۵	۱۷۵	Ext_Invest	سرمایه گذاری خارجی - میلیون دلار
۳۲,۰۰۰	۱,۸۰۰	۱,۸۴۱	۱,۶۹۴	۸,۸۹۸	۸,۶۸۵	۱۱,۲۲۶	Currency	نرخ ارز

منبع: یافته‌های پژوهشگر

میانگین میزان تولیدات انجام شده در مناطق آزاد بررسی شده، برابر با ۱۸,۰۰۲ میلیارد ریال بوده است. نتایج مربوط به مقایسه تولیدات بین سال‌های مختلف بیانگر افزایش میزان تولیدات این مناطق می‌باشد. مقادیر ضریب چولگی (۱/۴۶۵) و ضریب کشیدگی (۱/۵۸۰) این متغیر، بیانگر نرمال بودن احتمالی توزیع این متغیر است (نتایج بدست آمده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف نیز بیانگر نرمال بودن توزیع متغیر می‌باشد). میانگین میزان صادرات کالا از مناطق آزاد طی دوره تحقیق برابر با ۲۲۷ میلیون دلار در سال می‌باشد و میانگین میزان واردات به این مناطق برابر با ۷۳۴ میلیون دلار در سال می‌باشد. این نتایج بیانگر آن است که طی دوره تحقیق، بطور میانگین واردات کالا به مناطق آزاد بیش از ۳ برابر صادرات کالا از این مناطق بوده است که نشان دهنده تراز تجاری منفی این مناطق می‌باشد. نتایج مربوط به سال‌های مختلف نشان می‌دهد که بیشینه واردات کالا باز هم بیشتر از بیشینه صادرات می‌باشد.

میانگین میزان اشتغال در مناطق آزاد طی دوره تحقیق برابر با ۳۳ هزار نفر می‌باشد که روند سالانه آن بیانگر افزایش میزان اشتغال در این مناطق می‌باشد بطوری که میزان اشتغال از حدود ۲ هزار به ۵۶ هزار نفر در سال ۱۳۹۳ رسیده است. متوسط میزان سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد طی دوره تحقیق برابر با ۸,۵۳۵ میلیارد ریال و میانگین میزان سرمایه‌گذاری خارجی در این مناطق برابر با ۱۷۵ میلیون دلار که با در نظر گرفتن متوسط نرخ ارز می‌توان دریافت که میزان سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد طی سال‌های گذشته به شدت کاهش یافته و بخش عمده سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده طی سال‌های ۷۷ تا ۸۳

رخ داده است. با در نظر گرفتن میانگین نرخ ارز می‌توان گفت که سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در مناطق آزاد چندین برابر سرمایه‌گذاری خارجی انجام شده در این مناطق بوده است.

۵-۲- تجزیه و تحلیل مدل تحقیق

در این تحقیق سعی شده تا با استفاده از رویکرد داده‌های ترکیبی (پانل) به بررسی تاثیرگذاری مجموعه‌ای متغیرهای اقتصادی بر میزان تولیدات در مناطق آزاد کشور پرداخته شود. ابتدا به بررسی وضعیت همسانی واریانس‌ها، وجود اثرات ثابت و تصادفی بودن اثرات ثابت پرداخته ایم که نتایج بدست آمده بیانگر وجود همسانی واریانس‌ها و وجود اثرات ثابت در مدل تحقیق می‌باشد که تمام این موارد در مدل تحقیق لحاظ شد که نتایج بدست آمده به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۲- نتایج بدست آمده از مدل تحقیق

عنوان متغیر	نماد	ضریب	آماره t	سطح معناداری
عرض از مبدا	C	۳.۰۲۵	۱.۷۴۳	۰.۰۹۱
صادرات کالا	Export	۰.۶۴۰	۶.۱۵۷	۰.۰۰۰
واردات کالا	Import	-۰.۹۷۷	-۲.۲۸۰	۰.۰۲۹
میزان اشتغال	Employ	-۰.۱۸۴	-۱.۳۹۳	۰.۱۷۳
سرمایه گذاری داخلی	Int_Invest	۰.۰۷۷	۰.۴۸۸	۰.۶۲۹
سرمایه گذاری خارجی	Ext_Invest	۰.۱۸۵	۱.۶۵۲	۰.۱۰۸
نرخ ارز	Currency	۱.۰۵۶	۲.۱۶۲	۰.۰۳۸
آماره F / سطح معناداری مدل		۱۸.۷۷۲	۰.۰۰۰	
ضریب تعیین مدل / آماره دوربین-واتسون		۰.۷۷۳	۱.۹۳۵	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

نتایج بدست آمده از جدول فوق نشان می‌دهد که:

- مقدار آماره t و سطح معناداری (Prob) متغیر میزان صادرات کالا از مناطق آزاد (Export)، به ترتیب برابر با ۶/۱۵۷ و ۰/۰۰۰ می‌باشد و این به معنای آن است که فرض صفر این آزمون (مبنی بر برابر بودن

ضریب این متغیر با صفر) در سطح اطمینان ۹۵٪ رد شده و تاثیر متغیر صادرات کالا بر متغیر وابسته (میزان تولید)، معنادار بوده است. مثبت بودن مقدار آماره t و سطح معناداری این متغیر، به ترتیب نشان‌دهنده تاثیر مثبت و معنادار بر متغیر وابسته است. نتیجه بدست آمده بیانگر آن است که صادرات کالا تاثیری معنادار بر میزان تولید در مناطق آزاد داشته و با توجه به اینکه یکی از اهداف ایجاد این مناطق افزایش صادرات کالا بوده است، مشاهده می‌شود که با افزایش صادرات در این مناطق شاهد افزایش تولید در آنها بوده‌ایم. نتیجه بدست آمده نشان‌دهنده آن است که:

فرضیه نخست تحقیق مبنی بر اینکه صادرات کالا تاثیر مثبت و معناداری بر میزان تولید در مناطق آزاد دارد، در سطح اطمینان ۹۵٪ مورد تایید قرار می‌گیرد.

- مقدار آماره t و سطح معناداری متغیر میزان واردات کالا به مناطق آزاد (Import)، به ترتیب برابر با ۲/۲۸۰- و ۰/۰۲۹ می‌باشد که به ترتیب نشان‌دهنده تاثیر منفی و معنادار (از لحاظ آماری) بر میزان تولید در مناطق آزاد به عنوان متغیر وابسته تحقیق است. این نتیجه نشان می‌دهد که واردات کالا تاثیری منفی بر میزان تولید داشته و با افزایش واردات به مناطق آزاد، شاهد کاهش میزان تولید در این مناطق به شکل معناداری بوده‌ایم. این نتیجه بیانگر آن است که افزایش واردات به مناطق آزاد، کاهش میزان تولید این مناطق را در پی داشته است. نتیجه بدست آمده نشان‌دهنده آن است که:

فرضیه دوم تحقیق مبنی بر اینکه افزایش واردات کالا به مناطق آزاد، کاهش میزان تولید این مناطق را در پی دارد، در سطح اطمینان ۹۵٪ مورد تایید قرار می‌گیرد.

- مقدار آماره t و سطح معناداری متغیر میزان اشتغال (Employ)، به ترتیب برابر با ۱/۳۹۳- و ۰/۱۷۳ می‌باشد. منفی بودن مقدار آماره t و سطح معناداری این متغیر، به ترتیب نشان‌دهنده تاثیر منفی اما بی‌اهمیت (از لحاظ آماری) بر متغیر وابسته است. نتیجه بدست آمده بیانگر آن است که میزان اشتغال در مناطق آزاد تاثیر معناداری بر میزان تولید در این مناطق نداشته است و دلیل آن می‌تواند ناشی از اشتغال صورت گرفته در بخش خدمات و تجاری باشد لذا نتیجه بدست آمده نشان‌دهنده آن است که:

فرضیه سوم تحقیق مبنی بر اینکه میزان اشتغال در مناطق آزاد به شکل معناداری میزان تولید در این مناطق را تحت تاثیر قرار می‌دهد، در سطح اطمینان ۹۵٪ رد می‌شود.

- مقدار آماره t و سطح معناداری متغیر میزان سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در مناطق آزاد (Int_Invest)، به ترتیب برابر با ۰/۴۸۸ و ۰/۶۲۹ می‌باشد که به ترتیب نشان‌دهنده تاثیر مثبت اما بی‌معنای این متغیر بر میزان تولید در مناطق آزاد به عنوان متغیر وابسته تحقیق است. این نتیجه نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده تاثیری مثبت بر میزان تولید داشته و با افزایش سرمایه‌گذاری داخلی، شاهد افزایش میزان تولید در این مناطق بوده‌ایم، هر چند که این افزایش از لحاظ آماری معنادار نیست. این نتیجه بیانگر آن است که مطابق انتظار افزایش سرمایه‌گذاری داخلی، افزایش تولید را

در پی داشته اما این افزایش از لحاظ آماری معنادار نیست و دلیل آن می تواند مربوط به سرمایه گذاری های صورت گرفته در بخش خدمات و تجاری باشد تا بخش تولید لذا نتیجه بدست آمده نشان دهنده آن است که:

فرضیه چهارم تحقیق مبنی بر اینکه افزایش سرمایه گذاری داخلی در مناطق آزاد، افزایش میزان تولید این مناطق را در پی داشته است، در سطح اطمینان ۹۵٪ رد می شود.

• مقدار آماره t و سطح معناداری میزان سرمایه گذاری خارجی انجام شده در مناطق آزاد (Ext_Invest)، به ترتیب برابر با ۱/۶۵۲ و ۰/۱۰۸ می باشد که به ترتیب نشان دهنده تاثیر مثبت اما بی معنای این متغیر بر میزان تولید در مناطق آزاد به عنوان متغیر وابسته تحقیق است. این نتیجه نشان می دهد که سرمایه گذاری خارجی انجام شده تاثیری مثبت بر میزان تولید داشته و با افزایش آن، شاهد افزایش میزان تولید در این مناطق بوده ایم، هر چند که این افزایش از لحاظ آماری معنادار نیست. این نتیجه بیانگر آن است که مطابق انتظار افزایش سرمایه گذاری خارجی، افزایش تولید را در پی داشته اما این افزایش از لحاظ آماری معنادار نیست ب عبارتی هر چند سرمایه گذاری خارجی صورت گرفته به لحاظ آماری در سطح ۱۰ درصد مثبت و معنی دار می باشد ولی آن چنان که بر اساس اهداف مناطق آزاد باید سرمایه گذاری خارجی در جهت افزایش بخش تولید هدایت شود و تاثیر معناداری بر تولیدات این منطبق داشته باشد، نبوده است. نتیجه بدست آمده نشان دهنده آن است که:

فرضیه پنجم تحقیق مبنی بر اینکه افزایش سرمایه گذاری خارجی در مناطق آزاد، افزایش میزان تولید این مناطق را در پی داشته است، در سطح اطمینان ۹۵٪ رد می شود.

نتایج بدست آمده از متغیر کنترلی به شرح زیر است:

نرخ ارز در بازار آزاد تاثیری مثبت و معنادار بر میزان تولیدات مناطق آزاد داشته است. (با توجه به اینکه مقدار آماره t و سطح معناداری این متغیر به ترتیب برابر با ۲/۱۶۲ و ۰/۰۳۸ می باشد). نتیجه بدست آمده بیانگر آن است که با افزایش نرخ ارز در بازار آزاد، شاهد افزایش میزان تولید در مناطق آزاد بوده ایم. به عبارت دیگر افزایش نرخ ارز، افزایش میزان تولید در این مناطق را به همراه داشته است. در جدول زیر به بررسی این امر پرداخته شده که هر یک از متغیرهای تحقیق (میزان صادرات و واردات کالا، میزان اشتغال و سرمایه گذاری داخلی و خارجی)، چه تاثیری بر میزان تولیدات در سال های آتی خواهند داشت. به عبارت دیگر به بررسی این امر پرداخته شده که صادرات کالا در سال ۹۰، چه تاثیری بر میزان تولیدات در سال های ۹۱، ۹۲ و ۹۳ داشته است تا بدین ترتیب اثر هر یک از متغیرهای تحقیق در دوره های آتی نیز مورد بررسی قرار گرفته باشد. نتایج بدست آمده به شرح جدول زیر می باشد (در جدول زیر عدد اول و دوم متغیرها به ترتیب بیانگر ضریب و سطح معناداری این ضریب می باشد).

جدول ۳- نتایج تاثیر متغیرهای تحقیق بر میزان تولیدات مناطق آزاد در سال‌های آتی

عنوان متغیر	نماد	دوره جاری	یک سال بعد	دو سال بعد	سه سال بعد
عرض از مبدا	C	۳.۰۲۵	۳.۱۸۹	۳.۹۱۳	۴.۲۲۳
		۰.۰۹۱	۰.۰۴۹	۰.۰۱۷	۰.۰۰۶
صادرات کالا	Export	۰.۶۴۰	۰.۶۹۸	۰.۷۳۵	۰.۸۱۰
		۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰
واردات کالا	Import	-۰.۹۷۷	-۰.۶۳۲	-۰.۶۱۶	-۰.۷۱۵
		۰.۰۲۹	۰.۱۲۶	۰.۱۲۹	۰.۰۵۲
میزان اشتغال	Employ	-۰.۱۸۴	-۰.۱۰۲	-۰.۱۱۱	-۰.۰۳۶
		۰.۱۷۳	۰.۴۱۴	۰.۳۷۴	۰.۷۵۷
سرمایه گذاری داخلی	Int_Invest	۰.۰۷۷	-۰.۱۰۵	-۰.۱۲۵	-۰.۱۵۷
		۰.۶۲۹	۰.۳۰۷	۰.۲۱۷	۰.۰۹۸
سرمایه گذاری خارجی	Ext_Invest	۰.۱۸۵	۰.۲۰۸	۰.۱۰۰	۰.۰۴۳
		۰.۱۰۸	۰.۰۵۲	۰.۳۴۹	۰.۶۶۸
نرخ ارز	Currency	۱.۰۵۶	۰.۸۸۵	۰.۷۰۷	۰.۶۶۸
		۰.۰۳۸	۰.۰۵۴	۰.۱۱۰	۰.۰۹۱
آماره F مدل		۱۸.۷۷۲	۲۰.۷۲۲	۲۰.۸۰۲	۲۵.۶۷۸
سطح معناداری مدل		۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰
ضریب تعیین مدل		۰.۷۷۳	۰.۸۰۰	۰.۸۱۷	۰.۸۶۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

نتایج بدست آمده از این بخش بیانگر آن است که از میان متغیرهای مورد بررسی، صادرات کالا از مناطق آزاد، میزان تولیدات در این مناطق را طی سه سال آینده به شکل معناداری تحت تاثیر قرار داده است. به عبارت دیگر این نتیجه نشان می‌دهد که صادرات کالا در مناطق آزاد، نه تنها تولید سال جاری، بلکه تولیدات سه سال آینده در این مناطق را نیز به شکل معناداری تحت تاثیر قرار داده است. دیگر نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که واردات کالا به این مناطق تأثیری منفی بر تولیدات سال‌های آتی داشته اما این تأثیرگذاری از لحاظ آماری معنادار نبوده است. به عبارت دیگر این نتیجه نشان می‌دهد که تأثیرگذاری

واردات کالا بر تولیدات مناطق آزاد صرفاً در سال جاری معنادار بوده و در سال‌های بعدی تاثیرگذاری معناداری بر تولید مناطق آزاد نداشته است.

۶- بررسی عملکرد مناطق آزاد تجاری (قشم، کیش و چابهار)

در جداول ۴ و ۵ عملکرد صادرات و واردات در مناطق آزاد قشم، کیش و چابهار ترسیم شده است. مجموع صادرات در این مناطق، معادل ۵۰۰۱ میلیون دلار بوده است که ۴۱۵۹ میلیون دلار آن (۸۳ درصد) مربوط به منطقه آزاد کیش، ۷۳۲ میلیون دلار آن (۱۵ درصد) مربوط به منطقه قشم و ۱۱۰ میلیون دلار آن (۲ درصد) مربوط به منطقه آزاد چابهار می‌باشد. طی سال‌های ۹۳-۱۳۷۲، از میان سه منطقه آزاد تجاری - صنعتی کیش، قشم و چابهار، منطقه آزاد کیش با افزایش در میزان صادرات خود، دارای رشد فزاینده و مناطق آزاد قشم و چابهار دارای روند باثباتی بوده‌اند. جدول ۴ و نمودار مربوط به آن، این بررسی را نشان می‌دهند.

با توجه به جداول ۵، میزان واردات طی سال‌های مذکور در این مناطق، برابر ۱۶۱۴۳ میلیون دلار بوده است. طی سال‌های ۹۳-۱۳۷۲ میزان واردات مناطق آزاد تجاری سه برابر مقدار صادرات آن‌ها بوده است. این مناطق در عمل به سکویی برای واردات کالا به داخل کشور تبدیل شده‌اند.

از جمله شاخص‌هایی که معمولاً در اکثر موارد پژوهشگران به عنوان شاخص‌های ارزیابی موفقیت یک کشور یا منطقه در کسب رشد اقتصادی و جذب سرمایه و توسعه صادرات به کار گرفته می‌شود، نسبت صادرات به واردات است. زیرا به نظر می‌رسد رقم مطلق صادرات مناطق آزاد حاوی اطلاعات کافی برای بررسی عملکرد این مناطق از منظر توسعه صادرات نباشد. این شاخص نشان دهنده آن است که آیا مناطق آزاد تجاری - صنعتی، سکوی صادراتی بوده‌اند یا سکوی وارداتی؟ بدیهی است هر چه این نسبت از یک بزرگ‌تر باشد، منطقه در پردازش صادرات موفق‌تر عمل کرده است و سکوی صادراتی نامیده می‌شود و بالعکس. جدول ۶ بیانگر این نسبت در دوره ۱۳۹۳-۱۳۷۲ است. همان‌گونه که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود؛ در هیچ یک از سال‌های مورد مطالعه، این نسبت بزرگ‌تر از یک نشده و در واقع این مناطق تاکنون به عنوان سکوی وارداتی کالا به داخل کشور عمل کرده و هرگز نتوانسته‌اند به یکی از اهداف مهم ایجاد مناطق آزاد، یعنی توسعه صادرات دست یابند.

۷- جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد تجاری

یکی از مهم‌ترین اهداف تأسیس مناطق آزاد، جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در این مناطق است تا باعث اشتغال و رونق بازار شود. همانطور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جذب شده در مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار در مجموع طی سال‌هایی که از فعالیت آن‌ها می‌گذرد بالغ بر ۳۸۴۴ میلیون دلار بوده است که ۲۲۹۱ میلیون دلار آن یعنی ۶۰ درصد آن در منطقه آزاد کیش، ۱۱۷۱ میلیون دلار یعنی ۳۰ درصد آن در منطقه قشم و ۳۸۲ میلیون دلار یعنی ۱۰ درصد آن در

منطقه آزاد چابهار صورت گرفته است. به این ترتیب ملاحظه می‌شود که نخست تمامی مناطق آزاد کشور از نقطه نظر انجام سرمایه‌گذاری‌ها فعال نبوده و فقط برخی از آن‌ها سهم مهمی را در انجام فعالیت‌های سرمایه‌گذاری بر عهده داشته‌اند. دوم سهم سرمایه‌گذاری خارجی با توجه به محدودیت‌های آن در کشور و هدف تأسیس این مناطق، بسیار اندک و ناچیز است.

۸- جذب سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد

جدول ۸، حجم سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده از مجموع سرمایه‌گذاری‌های داخلی، در دوره ۱۳۹۲-۱۳۷۲ توسط بخش خصوصی در امور زیربنایی، ساخت مراکز اقامتی و تجاری و مسکونی، خدمات شهری و صنعت حدود ۸۲۳۳۴ میلیارد ریال می‌باشد. با این تفاوت که روند جذب سرمایه‌گذاری داخلی در این مناطق طی دوره فوق‌الذکر افزایشی بوده و از ۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۲ به رقم ۲۶۸۷۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۲ رسیده است که از این میزان سرمایه‌گذاری، به طور متوسط ۱۴ درصد (۱۱۱۷۹ میلیارد ریال) مربوط به منطقه آزاد کیش، ۵۱ درصد (۴۱۷۲۴ میلیارد ریال) مربوط به منطقه قشم و ۳۶ درصد (۲۹۴۳۲ میلیارد ریال) مربوط به منطقه آزاد چابهار می‌باشد. با توجه به جدول‌های شماره ۷ و ۸ و مقایسه آنها؛ به نظر می‌رسد وضعیت بهتر جذب سرمایه‌های داخلی در مقایسه با جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد به اعمال تحریم‌ها و نتیجتاً عدم اقبال سرمایه‌گذاران خارجی به این مناطق باز می‌گردد.

۹- عملکرد تولیدی مناطق آزاد

عملکرد مناطق آزاد طی سال‌هایی که از آغاز فعالیت این مناطق می‌گذرد، بیانگر رشد میزان تولید در این مناطق است (جدول ۹) به گونه‌ای که میزان تولید از ۱۶۱۱۳ میلیون ریال در سال ۱۳۷۲، به ۹۳۳۰۹۶۰ میلیون ریال در سال ۱۳۹۳ افزایش یافته و نشان دهنده رشد قابل ملاحظه تولید است. با توجه به جدول ۹ و نمودار ۵، طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۹؛ میزان تولید در منطقه آزاد تجاری کیش از ۲۱۰۴۹۹۲ میلیون ریال در سال ۱۳۷۹ به ۶۲۸۷۲۵۵۴ میلیون ریال در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته و دارای روندی افزایشی بوده است. طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۸۰، نرخ رشد تولید در منطقه آزاد کیش با روندی متناوب از ۳۰ درصد در سال ۱۳۸۰، به ۳۲ درصد در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است.

با توجه به جدول ۹ و نمودار ۶، طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۸۴؛ میزان تولید در منطقه آزاد تجاری قشم با روندی متناوب از ۶۳۷۱۹۳ میلیون ریال در سال ۱۳۸۴ به ۴۱۲۹۸۲۱ میلیون ریال در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است. در همین دوره (۱۳۹۲-۱۳۸۵)، نرخ رشد تولید در منطقه آزاد قشم با روندی متناوب از ۲- درصد در سال ۱۳۸۵ به ۳۱ درصد در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است.

با توجه به جدول ۹ و نمودار ۷، طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۸؛ میزان تولید در منطقه آزاد تجاری چابهار با روندی متناوب از ۱۶۱۱۳ میلیون ریال در سال ۱۳۷۸ به ۵۰۶۸۲۴ میلیون ریال در سال ۱۳۹۲ افزایش

یافته است. طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۸۵، نرخ رشد تولید در منطقه آزاد چابهار با روندی متناوب از ۳۷ درصد در سال ۱۳۷۹ به ۴۲ درصد در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است.

۱۰- عملکرد اشتغال مناطق آزاد تجاری

یکی از اهداف اولیه مناطق آزاد کشور، افزایش اشتغال است. اولین خصوصیت مناطق آزاد، معافیت مالیاتی در این مناطق می‌باشد. لذا دولت‌ها در هنگام تأسیس مناطق آزاد امیدوارند که با تأسیس این مناطق و از دست رفتن درآمدهای مالیاتی ناشی از معافیت مالیاتی، توسط مزایایی مانند ایجاد اشتغال و افزایش درآمدهای ناشی از مبادله‌های خارجی جبران شود. با توجه به جدول ۷ - اشتغال ایجاد شده در این مناطق (به استثنای سال‌های ۱۳۸۱، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰)، بیانگر افزایش میزان اشتغال است. به گونه‌ای که میزان اشتغال از ۲/۲ هزار نفر در سال ۱۳۷۲، به ۵۶/۱ هزار نفر در سال ۱۳۹۳ افزایش یافته است. همچنین طی سال‌های ۹۳-۱۳۷۲ از مجموع اشتغال ایجاد شده در مناطق آزاد تجاری کیش، قشم و چابهار، به طور متوسط ۹ درصد مربوط به منطقه آزاد کیش، ۷۵ درصد مربوط به منطقه قشم و ۱۶ درصد مربوط به منطقه آزاد چابهار می‌باشد. با توجه به جدول ۶ و نمودارهای مربوط به آن، این بررسی را نشان می‌دهند. لذا مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران، در زمینه ایجاد شغل نیز موفقیت چندانی نداشته‌اند. بدیهی است که دلیل اصلی این مسئله را باید در عدم موفقیت این مناطق در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جستجو کرد.

۱۱- نتیجه گیری

در این تحقیق با بررسی تاثیر مجموعه ای از متغیرهای اقتصادی همچون میزان صادرات از مناطق آزاد، میزان واردات کالا به این مناطق، اشتغال و میزان سرمایه گذاری های داخلی و خارجی در مناطق آزاد بر میزان تولیدات که از معافیت مالیاتی طی ۲۰ ساله برخوردار بوده اند در این مناطق پرداخته شد. مجموعه نتایج آماری بدست آمده نشان می دهد که میزان صادرات کالا از مناطق آزاد تاثیر مثبت و معناداری بر میزان تولیدات این مناطق داشته و افزایش صادرات کالا، افزایش میزان تولید در مناطق آزاد را در پی داشته است. دیگر نتایج بدست آمده نشان می دهد که واردات کالا به مناطق آزاد، کاهش تولید در این مناطق را به شکل معناداری در پی داشته است. این نتیجه نشان می دهد که افزایش واردات کالا به مناطق آزاد، کاهش تولیدات را در پی داشته است. دیگر نتایج بدست آمده بیانگر آن است که میزان سرمایه گذاری داخلی و خارجی انجام شده در مناطق آزاد، تاثیری مثبت بر تولیدات این مناطق داشته اما این تاثیرگذاری از لحاظ آماری معنادار نبوده است.

از طرف دیگر باید گفت؛ مناطق سه‌گانه کشور هر چند در خصوص برخی از اهداف نظیر تسریع در امور زیربنایی، عمران و آبادانی و ایجاد اشتغال، عملکرد نسبتاً مثبتی را به عرصه ظهور گذاشته‌اند، اما در خصوص اهداف و وظایف اصلی که معمولاً در ایجاد مناطق آزاد در دنیا مورد توجه است، فاصله زیادی دارند. این در حالی است که مناطق آزاد علاوه بر واردات کالای ساخته شده در حد مصوب (و احتمالاً

بیش از آن به داخل کشور) و تشدید بخشی از کالای قاچاق به کشور و همچنین زمین فروشی بیش از حد؛ موجب کاهش اثرگذاری سیاست‌های تجاری و تولیدی شده‌اند.

نتایج بدست آمده در خصوص تاثیر بلندمدت متغیرهای تحقیق بر تولیدات مناطق آزاد بیانگر آن است که میزان صادرات کالا از مناطق آزاد، نه تنها تولیدات سال جاری، بلکه میزان تولیدات در سه سال آینده را تحت تاثیر قرار می دهد. به عبارت دیگر صادرات کالا از مناطق آزاد، تولیدات سال های آتی را به شکل معناداری افزایش داده است.

در مجموع بر اساس شاخص های عملکرد فوق ، مناطق آزاد ایران عملکرد مطلوب و پیش برنده ای را نداشته و در عمل، کارکرد خود را در جذب سرمایه گذاری های خارجی و البته داخلی و ایجاد اشتغال از دست داده اند . مهم تر آنکه منابع صرف شده در این مناطق نیز نتوانسته اند هماهنگی لازم را با صنایع داخلی ایجاد کنند. چرا که انتظار می رود مناطق آزاد ایران سکوی صادرات صنایع ایران و تأمین کننده مایحتاج آنها در داخل سرزمین اصلی باشند و البته حرکت مناطق آزاد به سوی این هماهنگی نتیجه توافق عمومی و مدیریت هدفمند صنایع ایران، همگام با مسئولان مناطق آزاد است. مناطق آزاد می توانستند با توجه به سرمایه گذاری های زیربنایی انجام شده، مورد توجه سرمایه گذاران داخلی قرار گرفته و با بهره گیری از مشوق های مالی و ساختارهای انگیزشی آنها، سبب آغاز فرآیند توسعه صنعتی به کمک پیوندهای پیشین و پسین صنایع به وجود آمده در مناطق آزاد شوند. اما به نقل از مسئولان سازمان مناطق آزاد ایران نه تنها هیچ اجماعی پیرامون اهداف، راهبردها و سیاست های مناطق در سطح کشور به وجود نیامده، بلکه مناطق آزاد به شدت در معرض فشار و بدفهمی قرار دارند.

بر این اساس ، بهبود عملکرد مناطق آزاد ایران در گرو این است که برنامه توسعه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، باید به عنوان موضوعی مستقل؛ در دستور کار سازمان مدیریت و برنامه ریزی در دو بخش آمایش سرزمین و برنامه ششم توسعه کشور، قرار گیرد. اختصاص بخشی از بودجه دولت در کل بودجه پیشنهادی برای تقویت زیرساخت ها و تأسیسات زیربنایی مناطق آزاد؛ جلوگیری از ورود بی رویه کالا به مناطق آزاد و اعمال عوارض گمرکی بر کالاهای وارداتی به منطقه و تشویق صادرات و معافیت گمرکی و مالیاتی کالاهای صادراتی؛ ایجاد امنیت و فضای سیاسی باثبات و برقراری تعرفه های ترجیحی در مقایسه با کشورهای هم جوار، جهت تشویق سرمایه گذاران داخلی و خارجی از دیگر راهکارهای اساسی جهت رفع موانع پیش روی مناطق آزاد در تسهیل و گسترش امور سرمایه گذاران خارجی است. اعطای تضمین های کافی برای سرمایه گذاران خارجی، فراهم ساختن زمینه حضور بیشتر سرمایه گذاران داخلی به منظور تشویق سرمایه گذاران خارجی، حذف تشریفات زائد اداری و بروکراسی محدود کننده، ایجاد نظام مدیریتی قوی و پویا، ایجاد و تکمیل زیرساخت های لازم و امکانات زیربنایی، تثبیت و شفاف تر کردن قوانین و مقررات حاکم، ایجاد مؤسسات پولی و بانکی معتبر و کارآمد در مناطق آزاد، ایجاد تسهیلات گمرکی پیشرفته از دیگر اقدامات اساسی در این زمینه است.

فهرست منابع

- ۱) امینی، الف . ۱۳۷۲، «مروری بر قانون "چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران" - مناطق آزاد در ایران؛ از اندیشه تا عمل»، مجلس و راهبرد - شماره ۶، ص ۲۱۸-۲۰۵
- ۲) الویری، مرتضی، ۱۳۷۸، مصاحبه دبیر شورای عالی مناطق آزاد، «روزنامه مناطق آزاد»، صفحه ۳.
- ۳) پاکدامن، رضا، «نظام حقوقی مناطق آزاد جمهوری اسلامی ایران»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ۱۳۷۵.
- ۴) چگینی، احمد؛ مناطق آزاد (کتاب اول) قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های مناطق ویژه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (سرمایه‌گذاری، تولید، صادرات و واردات، ترانزیت، ترخیص و جهانگردی) تهران، فرهنگستان یادواره، ۱۳۸۰
- ۵) دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری - صنعتی (۱۳۸۴). گزارش جامع عملکرد مناطق آزاد ایران ۱۳۸۳-۱۳۸۰ تابستان.
- ۶) دفتر بررسی‌های اقتصادی، آذر ۱۳۷۷، «اهداف خصوصیات و کارکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی در ایران و جهان»، پژوهشکده مجلس شورای اسلامی.
- ۷) رفعتی، محمدرضا، ۱۳۶۸، «مناطق آزاد تجاری- صنعتی»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۸) رئیس دانا، فریبرز، ۱۳۸۰، «بررسی‌های کاربردی توسعه اقتصادی ایران»، نشر چشمه .
- ۹) رهنورد، فرج اله، (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر عملکرد مناطق تجاری- صنعتی ایران، فصلنامه فرآیند مدیریت و توسعه، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، شماره ۷۴ پاییز و زمستان.
- ۱۰) سازمان امور مالیاتی کشور، قانون مالیات‌های مستقیم.
- ۱۱) گروه مطالعات مناطق آزاد «محور شرق»، «طرح مطالعات ایجاد منطقه پردازش صادرات بندرعباس»، «ارزیابی تجربه مناطق پردازش صادرات در جهان»، سازمان برنامه و بودجه هرمزگان.
- ۱۲) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، قانون برنامه پنجم توسعه.
- ۱۳) سالواتوره، دومینیک، «تجارت بین‌المللی» ترجمه حمیدرضا ارباب، تهران، نشر نی، ۱۳۷۶.
- ۱۴) سرکنسولگری جمهوری اسلامی ایران در شانگهای، «آشنایی با مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری خلق چین»، سفارت جمهوری اسلامی ایران در چین، ۱۹۹۹.
- ۱۵) عادل، سید محمدحسین، «اقتصاد بین‌المللی و بازرگانی خارجی ایران» جهاد دانشگاهی.
- ۱۶) علیا، محمدی، ۱۳۸۶، آسیب شناسی یک معادله پرچالش، درآمدی بر مسائل و مشکلات مناطق آزاد، ماهنامه پیام دریا.
- ۱۷) عنایت، نازنین، بهار ۱۳۷۳، «عوامل مؤثر در جذب سرمایه‌گذاری خارجی به کیش»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی(گرایش بازاریابی) دانشکده حسابداری و مدیریت دانشگاه علامه طباطبایی.

- ۱۸) «قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب جلسه مورخ ۱۳۷۲/۶/۷ مجلس شورای اسلامی و جلسه مورخ ۱۳۷۵/۸/۲۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۱۹) مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، «عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی در چهار سال اول برنامه چهارم توسعه»، شماره‌های ۹ و ۱۰، آذر و دی ۱۳۸۹، صفحات ۱۳۲-۱۲۳.
- ۲۰) محمودی الموتی، مسعود، ۱۳۷۴، مطالعه‌ای در مورد مناطق آزاد و اثرات اقتصادی - بازرگانی آن، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۲۱) مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۵). مروری بر تجربه مناطق آزاد تجاری- صنعتی در چین، دفتر مطالعات اقتصادی، تهران.
- ۲۲) ملکان، سرور، بهار و تابستان ۱۳۷۹، اداره بررسی‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تحلیل وضعیت مناطق آزاد ایران، - شماره‌های ۲۸ و ۲۹، از ۱۵۹-۱۲۸.
- ۲۳) موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، «اثرات اقتصادی- اجتماعی شرکت‌های چندملیتی در مناطق پردازش صادرات»، ترجمه محمدرضا رفعتی.
- ۲۴) وزارت مسکن و شهرسازی، «مطالعات طرح فراگیر مناطق آزاد تجاری صنعتی ایران»، تهران، دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد.
- ۲۵) «ویژگی‌های بندرها در ایران»، مجله مناطق آزاد، شماره ۱۹، سال دوم، شهریور ۱۳۷۱.
- ۲۶) «مناطق آزاد و تجربه چین»، مجله مناطق آزاد، شماره ۴۲، سال پنجم، ۱۳۷۲.
- ۲۷) «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه»، نشریه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ۱۳۷۹.
- ۲۸) «پژوهشی درباره منطقه‌ها و سرزمین‌های آزاد جهان، منطقه و سرزمین‌های آزاد قاره آسیا و اقیانوسیه» نامه اتاق بازرگانی، شماره ۳.
- ۲۹) کلانتر بنگر، محسن، ۱۳۸۳، «شناسایی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران»، فصلنامه پژوهش و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۲۹.
- ۳۰) سیف، احمد، ۱۳۸۲، «عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: شواهدی از فعالیت بنگاه‌های ژاپنی در اتحادیه اروپا» فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی ص ۲۶.
- ۳۱) رحیمی‌فر، مه‌ری، «بررسی عملکرد سرمایه‌گذاری خارجی در ایران طی سال‌های ۸۱-۱۳۳۵»، مجله اقتصادی، سال دوم، شماره ۱۵.
- ۳۲) «نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی»، مجله اقتصادی، شماره اول، سال پنجم.
- ۳۳) رحیمی‌فر، مه‌ری، «عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی کیش، قشم و چابهار با تأکید بر سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی» مجله اقتصادی، سال اول شماره ۱۲.
- ۳۴) «عوامل بیرونی نظام منطقه آزاد» فصلنامه کیش، منصور محمودی، شماره اول، ۱۳۶۹.

- ۳۵) «اهداف، عملکرد، چشم‌اندازهای مناطق آزاد ایران»، تازه‌های اقتصاد، شماره سی، فروردین ۱۳۷۲.
- ۳۶) «ایران و مناطق آزاد»، تازه‌های اقتصاد، شماره سی ۱۳۷۲.
- ۳۷) فاضل؛ ماندانا و پور سعیدی؛ رضوان، ۱۳۷۱، «شیوه‌های تشویق صادرات در چند کشورها مختلف» فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۳۸) «مناطق آزاد تجاری چین» سرکنسولگری ایران در چین، تحولات شانگهای، شماره ۱۰، ۱۳۷۵.
- ۳۹) «اخبار اقتصادی پودونگ» سرکنسولگری ایران در چین، تحولات شانگهای، شماره ۲، سال دوم.
- ۴۰) سفارت ایران در دهلی‌نو، مناطق آزاد تجاری هند، ۱۳۷۵.
- ۴۱) سازمان منطقه آزاد چابهار، «گزارش عملکرد سه سال منطقه آزاد چابهار ۷۵-۱۳۷۲»، تهران، ۱۳۷۶.
- ۴۲) سرلک، محمدعلی، «صحت مکان‌یابی مناطق آزاد تجاری-صنعتی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- ۴۳) سخنرانی دکتر مسعود درخشان، «مسائل اقتصاد ایران و راه‌کارهای اساسی آن» کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.
- ۴۴) «سهم ایران در جذب سرمایه‌گذاری چقدر است؟ همگام با اقتصاد جهان» روزنامه ایران سال دهم، هشتم مهرماه، ۱۳۸۳.
- 45) Clark, W. S. (2000). Tax Incentives for Foreign Direct Investment: Empirical Evidence on Effects and Alternative Policy Options, Canadian Tax Journal 48: pp: 1139-1180.
- 46) Byang- Nak song. The Rise of the Korean Economy oxford university press, 1990.
- 47) Fias (2008). Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development, Final Report to U.S. Agency for International Development". The World Bank Group.
- 48) IIO and unctc economic and social Effect of multinational Enter presses in Export processing zones, 1988.
- 49) Johansson H. and Nilsson L. (1997). Export Processing Zones As Catalysts, World Development. No:25(12). Pages:pp:2115-2128.
- 50) Lotta Moberg. (2014). The Political Economy of Special Economic Zones, Journal of Institutional Economics, Forthcoming.
- 51) Madani D. (1999). A Review of the Role and Impact of Export Processing Zones, World Bank Working Paper No:2238. World Bank.
- 52) Organisation of Economic Cooperation and Development (OECD 1995). Taxation and Foreign Direct Investment. The Experience of Economies in Transition, Paris.
- 53) Rhee, Y.W., K. Katterbach and J. White. (1990). Free Trade Zones in Export Strategies, Industry Development Division, and Industry Series Paper. No: 36. World Bank.
- 54) Watt P.G, "Free Export Zone and Trad Policy", Pul, of Finence and Development org., 1989.
- 55) Tom Kelleher, Jelena Budak, „Strategic Plan for the Long Term Development of Existing Free Zones in Croatia, Zagreb, November 8th, 2006.
- 56) UNITED NATIONS, ST/ESCAP/2377, Free Trade Zone, and Port Hinterland Development, UNITED NATIONS, 2005.
- 57) World Export processing Zone Assistation Directory of export processing Zone and free trade Zone WEPZA June 1996

پیوست: جداول

جدول ۴- میزان و نرخ رشد صادرات کالا از مناطق آزاد تجاری ایران ۱۳۹۳-۱۳۷۲ (میلیون دلار/ درصد)

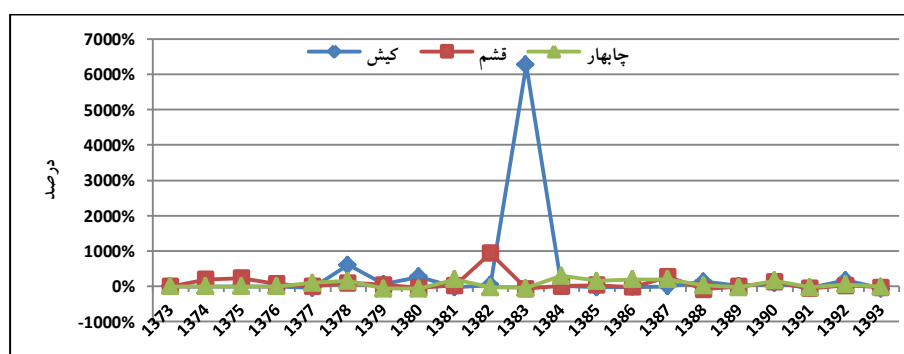
منطقه/ سال	کیش	رشد	قسم	رشد	چابهار	رشد	جمع
۱۳۷۲	۰	-	۰	-	۰	-	۰
۱۳۷۳	۰	۰	۰.۳	۰	۰	۰	۰
۱۳۷۴	۰	۰	۰.۹	۲۰۰	۰	۰	۱
۱۳۷۵	۰	۰	۳	۲۳۳	۰.۰	۰	۳
۱۳۷۶	۰.۲	۰	۵	۶۷	۰.۲	۰	۵
۱۳۷۷	۰.۱	-۵۰	۵	۰	-۰.۴	۱۰۰	۶
۱۳۷۸	۰.۷	۶۰۰	۱۰	۱۰۰	۱	۱۵۰	۱۲
۱۳۷۹	۱.۱	۵۷	۱۴	۴۰	-۰.۳	-۷۰	۱۵
۱۳۸۰	۴.۱	۲۷۳	۹	-۳۶	-۰.۱	-۶۷	۱۳
۱۳۸۱	۳.۰	-۲۷	۱۱	۲۲	-۰.۳	۲۰۰	۱۴
۱۳۸۲	۴.۰	۳۳	۱۱۴	۹۳۶	-۰.۲	-۳۳	۱۱۸
۱۳۸۳	۲۵۵	۶۲۶۷	۴۰	-۶۵	-۰.۱	-۵۰	۲۹۵
۱۳۸۴	۲۷۵	۸	۴۴	۱۰	-۰.۴	۳۰۰	۳۱۹
۱۳۸۵	۱۸۱	-۳۴	۵۹	۳۴	۱	۱۵۰	۲۴۱
۱۳۸۶	۱۴۸	-۱۸	۴۸	-۱۹	۳	۲۰۰	۱۹۹
۱۳۸۷	۱۴۸	۰	۱۷۵	۲۶۵	۹	۲۰۰	۳۳۲
۱۳۸۸	۳۵۰	۱۳۷	۲۶	-۸۵	۱۱	۲۲	۳۸۷
۱۳۸۹	۳۸۳	۹	۲۶	۰	۸	-۲۷	۴۱۷
۱۳۹۰	۷۱۷	۸۷	۵۸	۱۲۳	۲۱	۱۶۳	۷۹۶
۱۳۹۱	۳۶۶	-۴۹	۲۷	-۵۳	۱۴	-۳۳	۴۰۷
۱۳۹۲	۹۹۷	۱۷۲	۳۳	۲۲	۲۱	۵۰	۱,۰۵۱
۱۳۹۳	۳۲۷	-۶۷	۲۴	-۲۷	۱۹	-۱۰	۳۷۰
جمع	۴۱۵۹	-	۷۳۲	-	۱۱۰	-	۵,۰۰۱

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد و محاسبات تحقیق

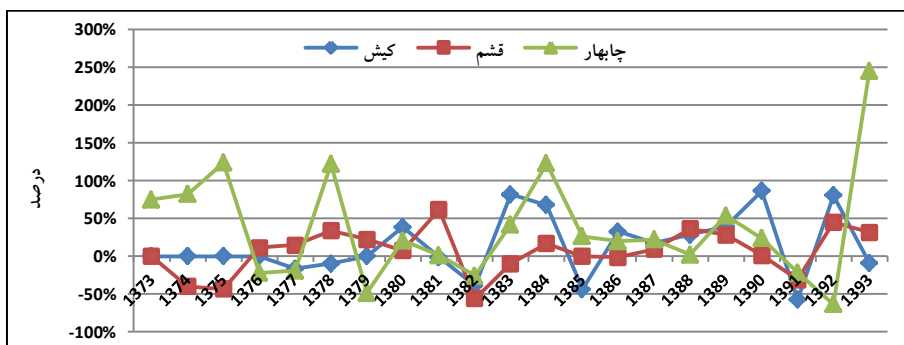
جدول ۵- میزان واردات کالا به مناطق آزاد ایران (۱۳۷۲-۱۳۹۳) (میلیون دلار/ درصد)

منطقه / سال	منطقه آزاد کیش	رشد (درصد)	منطقه آزاد قشم	رشد (درصد)	منطقه آزاد چابهار	رشد (درصد)	جمع
۱۳۷۲	۰	-	۰	-	۱۶	-	۱۶
۱۳۷۳	۰	۰	۳۵۷	۰	۲۸	۷۵	۳۸۵
۱۳۷۴	۰	۰	۲۱۵	-۴۰	۵۱	۸۲	۲۶۶
۱۳۷۵	۰	۰	۱۲۲	-۴۳	۱۱۴	۱۲۴	۲۳۶
۱۳۷۶	۱۳۲	۰	۱۳۶	۱۱	۸۹	-۲۲	۳۵۷
۱۳۷۷	۱۱۰	-۱۷	۱۵۶	۱۵	۷۲	-۱۹	۳۳۸
۱۳۷۸	۹۹	-۱۰	۲۰۹	۳۴	۱۶۰	۱۲۲	۴۶۸
۱۳۷۹	۹۹	۰	۲۵۶	۲۲	۸۲	-۴۹	۴۳۷
۱۳۸۰	۱۳۷	۳۸	۲۷۵	۷	۹۹	۲۱	۵۱۱
۱۳۸۱	۱۳۵	-۱	۴۴۵	۶۲	۱۰۰	۱	۶۸۰
۱۳۸۲	۸۲	-۳۹	۱۹۵	-۵۶	۷۴	-۲۶	۳۵۱
۱۳۸۳	۱۴۹	۸۲	۱۷۶	-۱۰	۱۰۵	۴۲	۴۳۰
۱۳۸۴	۲۵۰	۶۸	۲۰۶	۱۷	۲۳۴	۱۲۳	۶۹۰
۱۳۸۵	۱۴۱	-۴۴	۲۰۶	۰	۲۹۵	۲۶	۶۴۲
۱۳۸۶	۱۸۷	۳۳	۲۰۳	-۱	۳۵۳	۲۰	۷۴۳
۱۳۸۷	۲۲۰	۱۷	۲۲۲	۹	۴۳۱	۲۲	۸۷۳
۱۳۸۸	۲۸۲	۲۸	۳۰۳	۳۶	۴۴۰	۲	۱,۰۲۵
۱۳۸۹	۳۹۳	۳۹	۳۸۹	۲۸	۶۷۷	۵۴	۱,۴۵۹
۱۳۹۰	۷۳۲	۸۶	۳۹۴	۱	۸۳۸	۲۴	۱,۹۶۴
۱۳۹۱	۳۱۰	-۵۸	۲۷۱	-۳۱	۶۵۵	-۲۲	۱,۲۳۶
۱۳۹۲	۵۵۹	۸۰	۳۹۳	۴۵	۲۳۸	-۶۴	۱,۱۹
۱۳۹۳	۵۰۸	-۹	۵۱۷	۳۲	۸۲۱	۲۴۵	۱,۸۴۶
جمع	۴,۵۲۵	-	۵,۶۴۶	-	۵,۹۷۲	-	۱۶,۱۴۳

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد و محاسبات تحقیق

نمودار ۱- مقایسه رشد صادرات کالا در مناطق آزاد ایران (کیش، قشم و چابهار) طی بازه زمانی ۱۳۷۳-۱۳۹۳

نمودار ۲- مقایسه رشد واردات کالا در مناطق آزاد تجاری ایران (کیش، قشم و چابهار) ۱۳۷۳-۱۳۹۳

جدول ۶- نسبت صادرات به واردات در مناطق آزاد تجاری کشور (کیش، قشم و چابهار) ۱۳۷۲-۱۳۹۳ (میلیون دلار / درصد)

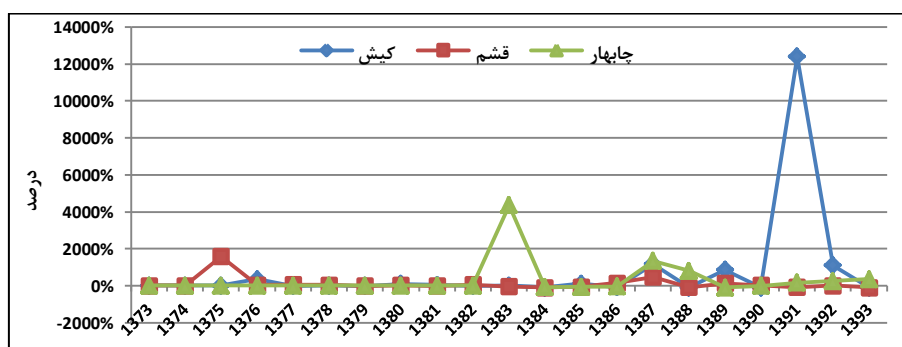
شاخص / سال	صادرات	واردات	نسبت صادرات به واردات	رشد (درصد)	تراز تجاری
۱۳۷۲	۰	۱۶	۰	-	-۱۶
۱۳۷۳	۰	۳۸۵	۰,۰۰۱	۰	-۳۸۵
۱۳۷۴	۱	۲۶۶	۰,۰۰۳	۰	-۲۶۵
۱۳۷۵	۳	۲۳۶	۰,۰۱	۰	-۲۳۳
۱۳۷۶	۵	۳۵۷	۰,۰۲	۱۹	-۳۵۲
۱۳۷۷	۶	۳۳۸	۰,۰۲	۸	-۳۳۳
۱۳۷۸	۱۲	۴۶۸	۰,۰۳	۵۴	-۴۵۶
۱۳۷۹	۱۵	۴۳۷	۰,۰۴	۴۱	-۴۲۲
۱۳۸۰	۱۳	۵۱۱	۰,۰۳	-۲۷	-۴۹۸
۱۳۸۱	۱۴	۶۸۰	۰,۰۲	-۱۹	-۶۶۶
۱۳۸۲	۱۱۸	۳۵۱	۰,۳۴	۱۵۰,۱	-۲۳۳
۱۳۸۳	۲۹۵	۴۲۰	۰,۶۹	۱۰۴	-۱۳۵
۱۳۸۴	۳۱۹	۶۹۰	۰,۴۶	-۳۳	-۳۷۱
۱۳۸۵	۲۴۱	۶۴۲	۰,۳۷	-۱۹	-۴۰۱
۱۳۸۶	۱۹۹	۷۴۳	۰,۲۷	-۲۹	-۵۴۴
۱۳۸۷	۳۳۲	۸۷۳	۰,۳۸	۴۲	-۵۴۱
۱۳۸۸	۳۸۷	۱۰۰۲۵	۰,۳۸	-۱	-۶۳۸
۱۳۸۹	۴۱۷	۱,۴۵۹	۰,۲۹	-۲۴	-۱,۰۴۲
۱۳۹۰	۷۹۶	۱,۹۶۴	۰,۴۱	۴۲	-۱,۱۶۸
۱۳۹۱	۴۰۷	۱,۲۳۶	۰,۳۳	-۱۹	-۸۲۹
۱۳۹۲	۱,۰۵۱	۱,۱۹۰	۰,۸۸	۱۶۸	-۱۳۹
۱۳۹۳	۳۷۰	۱,۸۴۶	۰,۲	-۷۷	-۱,۴۷۶

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۷- میزان سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد ایران (قشم، کیش و چابهار) ۱۳۷۲-۱۳۹۳ (میلیون دلار / درصد)

منطقه / سال	کیش ۵	رشد	قشم	رشد	چابهار	رشد	جمع
۱۳۷۲	۰	-	۰	-	۰	-	۰
۱۳۷۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۷۴	۰	۰	۳	۰	۰	۳	۳
۱۳۷۵	۲۹	۰	۴۴	۱۵۸۳	۰	۷۳	۷۳
۱۳۷۶	۱۳۰	۳۴۴	۶۲	۴۱	۰	۱۹۲	۱۹۲
۱۳۷۷	۱۱۸	-۹	۱۰۰	۶۲	۰	۲۱۸	۲۱۸
۱۳۷۸	۱۲۰	۲	۱۴۲	۴۲	۱	۲۶۳	۲۶۳
۱۳۷۹	۱۱۵	-۴	۱۲۵	-۱۲	۱	۲۴۱	۲۴۱
۱۳۸۰	۲۱۸	۹۰	۱۶۰	۲۸	۰	۳۷۸	۳۷۸
۱۳۸۱	۳۱۵	۴۴	۱۴۳	-۱۱	۱	۴۵۹	۴۵۹
۱۳۸۲	۳۰۲	-۴	۲۱۷	۵۲	۱	۵۲۰	۵۲۰
۱۳۸۳	۳۰۰	-۱	۱۰۰	-۵۴	۵۴	۴۵۴	۴۵۴
۱۳۸۴	۲۴	-۹۲	۵	-۹۵	۱۰	۳۹	۳۹
۱۳۸۵	۵۱	۱۱۵	۲	-۶۲	۴	۵۷	۵۷
۱۳۸۶	۱۲۲	۱۳۷	۵	۱۵۰	۲	۱۲۹	۱۲۹
۱۳۸۷	۴۷	-۶۱	۲۹	۴۸۰	۲۶	۱۰۲	۱۳۳۳
۱۳۸۸	۵	-۹۰	۵	-۸۳	۲۳۲	۲۴۲	۷۹۹
۱۳۸۹	۴۵	۸۴۷	۱۱	۱۲۰	۱	۵۶	-۱۰۰
۱۳۹۰	۰.۲	-۱۰۰	۱۴	۲۷	۱	۱۵	-۶
۱۳۹۱	۲۵	۱۲۴۰۰	۲	-۸۶	۲	۲۹	۱۶۷
۱۳۹۲	۳۰۰	۱۱۰۰	۲	۰	۸	۳۱۰	۲۴۷
۱۳۹۳	۲۵	-۹۲	۰	-۱۰۰	۳۸	۶۳	۳۵۶
جمع	۲۲۹۱	-	۱۱۷۱	-	۳۸۲	۳۸۴۴	-

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد و محاسبات تحقیق

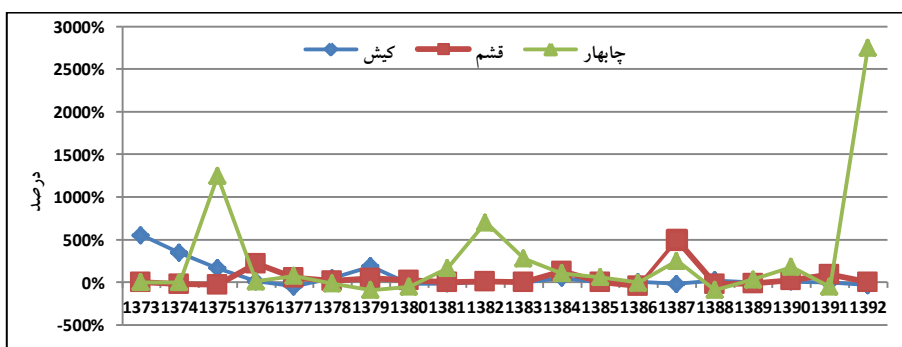

نمودار ۱- مقایسه رشد سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد ایران (قشم، کیش و چابهار) طی بازه زمانی ۱۳۷۳-۱۳۹۳

جدول ۸- میزان سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد ایران (قشم، کیش و چابهار) طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۲ (درصد/ میلیارد ریال)

منطقه/سال	کیش	رشد	قشم	رشد	چابهار	رشد	جمع
۱۳۷۲	۴	-	۰	-	۰	-	۴
۱۳۷۳	۲۶	%۵۵۰	۱۱۰	%۰	۰	%۰	۱۳۶
۱۳۷۴	۱۱۶	%۳۴۶	۸۳	-%۲۵	۵	%۰	۲۰۴
۱۳۷۵	۳۰۵	%۱۶۳	۵۷	-%۳۱	۶۹	%۱۲۴۷	۴۳۱
۱۳۷۶	۳۳۵	%۱۰	۱۸۴	%۲۲۳	۷۶	%۱۱	۵۹۵
۱۳۷۷	۱۷۲	-%۴۹	۲۷۷	%۵۱	۱۳۴	%۷۶	۵۸۳
۱۳۷۸	۲۵۳	%۴۷	۳۳۱	%۱۹	۱۱۴	-%۱۵	۶۹۸
۱۳۷۹	۷۳۱	%۱۸۹	۴۷۹	%۴۵	۱۱	-%۹۱	۱,۲۲۱
۱۳۸۰	۶۲۸	-%۱۴	۵۸۵	%۲۲	۵	-%۵۲	۱,۲۱۸
۱۳۸۱	۵۳۱	-%۱۵	۶۰۰	%۳	۱۴	%۱۶۷	۱,۱۴۵
۱۳۸۲	۵۴۴	%۲	۶۴۹	%۸	۱۰۹	%۷۰۲	۱,۳۰۲
۱۳۸۳	۵۴۶	%۰	۶۷۰	%۳	۴۱۱	%۲۷۷	۱,۶۲۷
۱۳۸۴	۸۲۲	%۵۱	۱۵۱۰	%۱۲۵	۸۳۴	%۱۰۳	۳,۱۶۶
۱۳۸۵	۷۹۵	-%۳	۱۵۳۰	%۱	۱,۳۲۶	%۵۹	۳,۶۵۱
۱۳۸۶	۷۲۴	-%۹	۸۶۵	-%۴۳	۱,۲۴۷	-%۶	۲,۸۳۶
۱۳۸۷	۷۹۹	%۱۰	۵۱۷۱	%۴۹۸	۴,۳۶۷	%۲۵۰	۱۰,۳۳۷
۱۳۸۸	۸۴۱	%۵	۴۲۳۰	-%۱۸	۳۶۲	-%۹۲	۵,۴۳۳
۱۳۸۹	۸۰۱	-%۵	۳۵۲۱	-%۱۷	۴۸۹	%۳۵	۴,۸۱۱
۱۳۹۰	۸۴۶	%۶	۴۳۰۷	%۲۲	۱,۳۷	%۱۸۰	۶,۵۲۳
۱۳۹۱	۸۲۱	-%۳	۸۱۰۰	%۸۸	۶۲۶	-%۵۴	۹,۵۴۷
۱۳۹۲	۵۴۶	-%۳۳	۸۴۶۵	%۵	۱۷,۸۶۳	%۲۷۵۴	۲۶,۸۷۴
جمع	۱۱۱۷۹	-	۴۱۷۲۴	-	۲۹۴۳۲	-	۸۲,۳۳۴

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد و محاسبات تحقیق

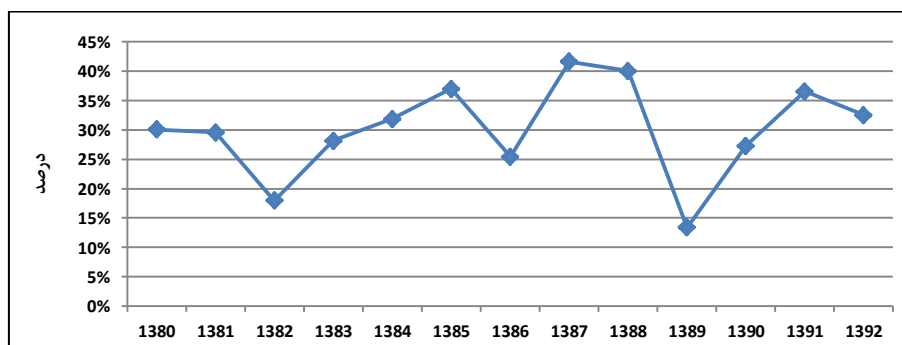
نمودار ۲- مقایسه رشد سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد ایران (کیش، قشم و چابهار) طی بازه زمانی ۱۳۷۳-۱۳۹۲

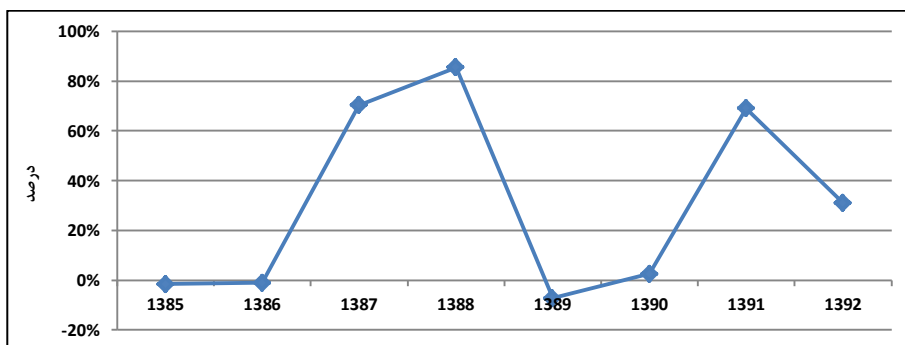
جدول ۹- میزان تولید مناطق آزاد تجاری در ایران (قشم، کیش و چابهار) ۱۳۷۲-۱۳۹۲ (میلیون ریال / درصد)

منطقه / سال	منطقه آزاد کیش	رشد (درصد)	منطقه آزاد قشم	رشد (درصد)	منطقه آزاد چابهار	رشد (درصد)	جمع
۱۳۷۸	-	-	-	-	۱۶۱۱۳	-	۱۶۱۱۳
۱۳۷۹	۲۱۰۴۹۹۲	-	-	-	۲۲۱۵۲	۳۷	۲۱۲۷۱۴۴
۱۳۸۰	۲۷۳۷۴۱۰	۳۰	-	-	۳۵۰۶۵	۵۸	۲۷۷۲۴۷۵
۱۳۸۱	۳۵۴۵۸۲۸	۳۰	-	-	۴۱۰۵۰	۱۷	۳۵۸۶۸۷۸
۱۳۸۲	۴۱۸۳۱۵۸	۱۸	-	-	۱۴۹۵۴۷	۲۶۴	۴۳۳۲۷۰۵
۱۳۸۳	۵۳۶۰۷۴۱	۲۸	-	-	۱۰۵۶۴۸	-۲۹	۵۴۶۶۳۸۹
۱۳۸۴	۷۰۶۸۲۴۱	۳۲	۶۳۷۱۹۳	-	۱۶۵۳۸۵	۵۷	۷۸۷۰۸۱۹
۱۳۸۵	۹۶۸۱۴۵۹	۳۷	۶۲۷۶۰۷	-۲	۱۸۵۵۳۲	۱۲	۱۰۴۹۴۵۸۸
۱۳۸۶	۱۲۱۴۵۰۹۸	۲۵	۶۲۰۸۷۹	-۱	۸۶۶۹۳	-۵۳	۱۲۸۵۲۶۷۰
۱۳۸۷	۱۷۱۹۷۹۷۹	۴۲	۱۰۵۷۹۸۰	۷۰	۱۹۶۴۱۶	۱۲۷	۱۸۴۵۲۳۷۵
۱۳۸۸	۲۴۰۷۹۹۴۴	۴۰	۱۹۶۲۸۷۳	۸۶	۱۲۱۰۳۶	-۳۸	۲۶۱۶۳۸۵۳
۱۳۸۹	۲۷۳۰۵۰۹۸	۱۳	۱۸۲۰۴۱۴	-۷	۱۸۳۷۹۰	۵۲	۲۹۳۰۹۳۰۲
۱۳۹۰	۳۴۷۵۴۵۳۵	۲۷	۱۸۶۶۳۷۰	۳	۱۶۴۸۱۸	-۱۰	۳۶۷۸۵۷۲۳
۱۳۹۱	۴۷۴۵۲۳۰۰	۳۷	۳۱۵۴۲۴۵	۶۹	۳۵۷۷۴۸	۱۱۷	۵۰۹۶۴۲۹۳
۱۳۹۲	۶۲۸۷۲۵۵۴	۳۲	۴۱۲۹۸۲۱	۳۱	۵۰۶۸۳۴	۴۲	۶۷۵۰۹۱۹۹
جمع	۲۶۰۴۸۹۳۳۷	-	۲۳۹۶۹۱۳۸	-	۳۵۷۷۰۱۱	-	۲۸۸۰۳۵۴۸۶

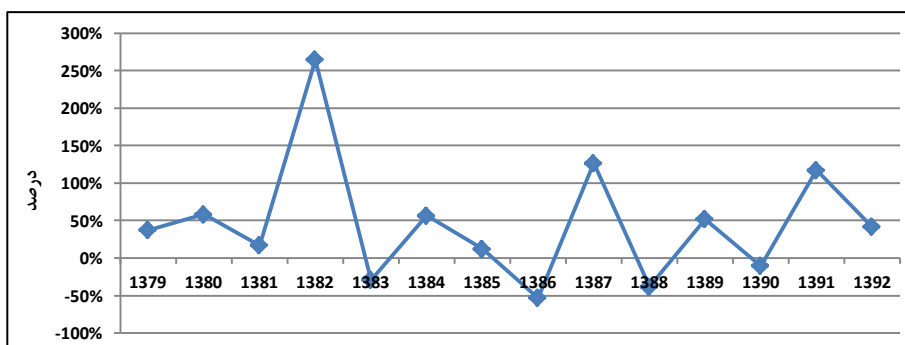
مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد و محاسبات تحقیق

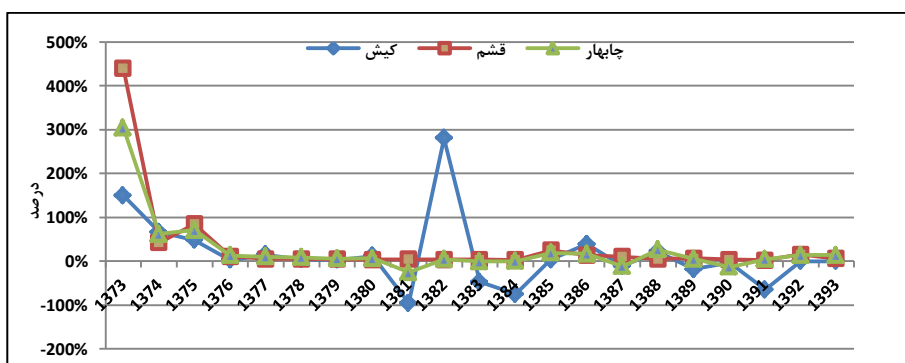
نمودار ۵- میزان رشد تولید در منطقه آزاد کیش (۱۳۸۰-۱۳۹۲)

نمودار ۶- میزان رشد تولید در منطقه آزاد قشم (۱۳۸۵ - ۱۳۹۲)

نمودار ۷- میزان رشد تولید در منطقه آزاد چابهار (۱۳۷۹ - ۱۳۹۲)

نمودار ۸- مقایسه رشد اشتغال در مناطق آزاد ایران (قشم، کیش و چابهار) (۱۳۷۳ - ۱۳۹۳)

جدول ۱۰- ایجاد اشتغال سالانه در مناطق آزاد ایران (قشم، کیش و چابهار) ۱۳۷۲-۱۳۹۳ (هزار نفر / درصد)

منطقه / سال	کیش	رشد	قشم	رشد	چابهار	رشد	جمع	رشد
۱۳۷۲	۱,۲	-	۱	-	۰	-	۲,۲	-
۱۳۷۳	۳	۱۵۰	۵,۴	۴۴۰	۰,۵	۰	۸,۹	۳۰,۵
۱۳۷۴	۵	۶۷	۷,۷	۴۳	۱,۷	۱۱۰	۱۴,۴	۶۲
۱۳۷۵	۷,۴	۴۸	۱۴,۲	۸۴	۳	۳	۲۴,۶	۷۱
۱۳۷۶	۷,۶	۳	۱۵,۸	۱۱	۴,۵	۳۲	۲۷,۹	۱۳
۱۳۷۷	۸,۷	۱۴	۱۶,۶	۵	۵,۵	۱۱	۳۰,۸	۱۰
۱۳۷۸	۹,۱	۵	۱۷,۴	۵	۷	۱۷	۳۳,۵	۹
۱۳۷۹	۹,۴	۳	۱۸,۲	۵	۸	۸	۳۵,۶	۶
۱۳۸۰	۱۰,۵	۱۲	۱۸,۹	۴	۸,۵	۰	۳۷,۹	۶
۱۳۸۱	۰,۵	-۹۵	۱۹,۷	۴	۸	۲۶	۲۸,۲	-۲۶
۱۳۸۲	۱,۹	۲۸۰	۲۰,۵	۴	۷	-۱۶	۲۹,۴	۴
۱۳۸۳	۱	-۴۷	۲۱,۳	۴	۷	۰	۲۹,۳	۰
۱۳۸۴	۰,۳	-۷۵	۲۲	۳	۷	۰	۲۹,۳	۰
۱۳۸۵	۰,۳	۴	۲۷,۶	۲۵	۷	-۱۶	۳۴,۸	۱۹
۱۳۸۶	۰,۴	۳۸	۳۱,۴	۱۴	۹	۱۰	۴۰,۷	۱۷
۱۳۸۷	۰,۳	-۱۱	۳۴,۵	۱۰	۱,۲	-۸۵	۳۶	-۱۲
۱۳۸۸	۰,۴	۲۲	۳۶,۴	۶	۸,۶	۴۶۹	۴۵,۴	۲۶
۱۳۸۹	۰,۳	-۱۸	۳۸,۷	۶	۸,۷	-۴	۴۷,۷	۵
۱۳۹۰	۰,۳	-۳	۴۰	۳	۱,۲	-۸۴	۴۱,۵	-۱۳
۱۳۹۱	۰,۱	-۶۵	۴۱	۳	۲,۱	۶۸	۴۳,۲	۴
۱۳۹۲	-	-	۴۷,۴	۱۶	۲	-۱۷	۴۹,۴	۱۴
۱۳۹۳	-	-	۵۰,۳	۶	۵,۸	۱۵۵	۵۶,۱	۱۴
جمع	۶۷,۶	-	۵۴۵,۹	-	۱۱۳,۳	-	۷۲۶,۸	-

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد^۷ و محاسبات تحقیق

یادداشت‌ها

^۱. The Kyoto Convention, available at: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_kyoto_conv/kyoto_new.aspx

^۲. Large Economic Dictionary

^۳ آمار منطقه آزاد کیش، از سالنامه آماری منطقه آزاد کیش

^۴ آمار منطقه آزاد کیش، از سالنامه آماری منطقه آزاد کیش

^۵ از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۷، آمار منطقه آزاد کیش از گزارش دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری ایران، "طرح جامع عملکرد مناطق آزاد ایران" بهار ۱۳۸۸ و گزارش "برنامه توسعه مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران"، تیرماه ۱۳۸۴، مقاله اثر جریان ورودی سرمایه‌گذاری خارجی بر صادرات غیرنفتی در مناطق آزاد تجاری ایران (۸۷-۱۳۷۵) و از سال ۹۳-۱۳۸۸ از سالنامه آماری کیش آورده شده است.

^۶ از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰، آمار منطقه آزاد کیش از معاونت امور اقتصادی و دارایی، وزارت دارایی، ۱۳۸۲، مقاله "ویژگی‌ها و عملکرد

مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران"، شاددل، آمنه؛ مدیریت بررسی‌های بازرگانی؛ خرداد و تیر ۱۳۸۶ شماره ۲۳،

^۷ از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰، آمار منطقه آزاد کیش و قسم از معاونت امور اقتصادی و دارایی، وزارت دارایی، ۱۳۸۲، مقاله "ویژگی‌ها و عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران"، شاددل، آمنه؛ مدیریت بررسی‌های بازرگانی؛ خرداد و تیر ۱۳۸۶ شماره ۲۳،